

METHODS OF EXPRESSION OF PHRASEOLOGICAL UNITS IN ENGLISH AND UZBEK LANGUAGES

Narzullayev Rustam Ziyodullo o'g'li¹

¹ Student of Master's Degree in
Uzbekistan State World Language University

<https://doi.org/10.5281/zenodo.4709866>

ARTICLE INFO

Received: 15th April 2021
Accepted: 19th April 2021
Online: 21st April 2021

KEY WORDS

phraseological
synonymy,
phraseological
antonymy,
phraseological
homonymy
and paronymy

ABSTRACT

The main purpose of this article is to consider the methods of expression of phraseological units in English and Uzbek, as well as the need to organize them in a comprehensive way. In addition, the article pays special attention to the phraseological units of the two languages. At the initiative of President Shavkat Mirziyoyev, a large-scale three-stage work has been carried out in the national training program. The experience gained in Naija was the basis for the development of the education system. Among other fields, excellent research is being done in the field of linguistics. The field of phraseology, which has a special place and weight in linguistics, has also reached a new level. Phraseological units are closely related to the spiritual culture, customs, profession, place and composition, aspirations, attitude to reality of the people who speak the language.

INGLIZ VA O'ZBEK TILLARIDA FRAZELOGIK BIRLIKLARNING IFODALANISH USULLARI

Narzullayev Rustam Ziyodullo o'g'li¹

MAQOLA TARIXI

Qabul qilindi: 15-aprel 2021
Ma'qullandi: 19-aprel 2021
Chop etildi: 21-aprel 2021

KALIT SO'ZLAR

frazelogik sinonimiya,
frazelogik antonimiya,
frazelogik omonimiya va
paronimiya

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolaning asosiy maqsadi frazeologik birliklarning ingliz va o'zbek tillarida ifodalanish usullarini ko'rib chiqish, hamda ularni har tomonlama organish zaruriyatini belgilaydi, Bundan tashqari maqolada ikki til tarkibidagi frazeologik birliklarga alohida e'tibor berildi. Yurtboshimiz Shavkat Mirziyoyev tashabbusi bilan kadrlar tayyorlash milliy dasturida 3 bosqichli keng ko'lamda ishlar amalga ishirildi. Naijada toplangan tajribalar jamlanib talim tizimi rivojlanishiga asos boldi. Boshqa sohalar qatori tilshunoslik sohasida ham mukammal tadqiqotlar amalga

oshirilmoqda. Tilshunoslikda o'zining alohida o'rniga va salmog'iga ega soha – frazeologiya sohasi ham yangi bosqichga ko'tarildi. Frazeologik birliklar til egasi hisoblangan xalqning ma'naviy madaniyati, urf-odati, kasbi, yashash joy va tarkibi, intilishi, voqelikka munosabati bilan chambarchas bog'liqdir.

Frazeologik birliklar obrazlilik va emotsional-ekspressivlikni yuzaga keltiruvchi eng muhim vositalardan biridir. Ular badiiy, siyosiy va publitsistik matnlarning ifodaviy ta'sirchanligini oshirish uchun xizmat qiladi. Shu boisdan frazeologizmlar tilshunoslikning alohida sohasi hisoblangan uslubshunoslikda muhim ahamiyat kasb etadi. Frazeologizmlar ixcham, ma'no jihatdan salmoqli til birligi bo'lib, davr ruhiga mos keladi, chunki milliy qadriyatlar, urf-odatlar rivoj topib borayotgan davrda so'zlovchidan har tomonlama ixcham, asosli, obrazli va ta'sirchan shaklda ifodalashni taqozo etadi.

Frazeologiya o'zi bu nima? Frazeologiya yunon tilidan olingan bo'lib, "phrasis" – ifoda, ibora va "logiya" – o'rganaman, ya'ni iboralarni o'rganaman degan ma'noni bildiradi. Ibora ikki va undan ortiq so'zlardan tarkib topgan lug'aviy birlik bo'lib, xuddi so'z kabi lug'aviy ma'noni anglatadi. Xuddi so'z kabi yaxlit bir ma'noni anglatadigan bunday til birligi *frazeologik birlik* deyiladi.

Frazeologik birliklarning semantik xususiyatlarini o'rganish orqali ularda frazeologik sinonimiya, frazeologik antonimiya, frazeologik omonimiya va paronimiya hodisalari borligi aniqlangan **Frazeologik sinonimiya** – sinonimiya til birliklari orasidagi semantik mikro sistemalardan biri bo'lib, frazeologik birliklar orasida ham anchagina. Ikki frazeologik birlikni sinonim deyish uchun ular ayni bir ma'noni anglatishi shart. Bu siz sinonimiya haqida gapirib bo'lmaydi. Har bir sinonim, shu sinonimiya uyasi uchun umumiy ma'no o'zanidan tashqari, o'ziga xos ma'no qirrasiga ega bo'ladi. Sinonimlar odatda bir yoki bir

necha jihatdan farqqa ega bo'ladi, shulardan biri ma'no qirrasidagi farq bo'lishi mumkin. Masalan, *yer bilan yakson bo'lmoq* – *yer bilan yakson qilmoq, kulini ko'kka sovurmoq* – *kuli ko'kka sovurildi* yoki *to be in a bad mood* va *to be down in the mouth* frazeologik birligiga sinonim: ayni bir ma'noni anglatadi. Bu sinonimlar, boshqa belgi- xususiyatlaridan qat'i nazar, ma'no qirrasida farq qiladi: ikkinchisida ma'no bir qadar kuchli. Frazeologik sinonimlarni belgilashda ular asosida boshqa boshqa obrazning yotishi ham hisobga olinadi. Masalan, *bir og'iz, bir shingil, bir chimdim* sinonim frazeologik birliklari, asosida har xil obrazlar yotadi: sinonim frazeologik birliklarni bir frazeologik birlikning variantlaridan ajratish kerak. Buning uchun frazeologik birliklarning so'z-komponentlariga diqqat qilish kerak.¹ Leksik tarkibida ayni bir so'z-komponent qatnashmaydigan frazeologik birliklar larning sinonim ekani shubha tug'dirmaydi. Masalan, *"butun tafsiloti bilan, mayda-chuydasigacha"* ma'nosini anglatadigan *ipidan ignasigacha, miridan sirigacha, qilidan quyrug'igacha* frazeologik birligiga o'zaro sinonim bo'lib, ular tarkibida umumiy so'z-komponent yo'q. **Frazeologik antonimiya.** Antonimiya til birliklari orasidagi semantik munosabat asosida belgilanadigan hodisalardan biri bo'lib, frazeologik birliklarda ham so'zlardagi darajada uchraydi. Antonimiyani belgilash, bir tomondan frazeologik birliklarning lug'aviy ma'nosini chuqurroq anglashga olib kelsa, ikkinchi tomondan, polisemiyada bir

¹ Smirnitkiy A.I. Leksikologiya angliyskogo yazika. – M., 1996.

iboraning ma'nolarini o'zaro farqlashga yordamlashadi, uchinchi tomondan, sinonimlarni belgilashda ham foyda keltiradi. Barcha leksik komponentlari boshqa boshqa so'zlar bilan ifodalangan frazeologik birliklar orasidagi antonimiyani belgilash oson: *savol bermoq* va *javob qaytarmoq*; *to be in a high spirits* va *to be in a low spirits*; *yerga urmoq* va *ko'kka ko'tarmoq* kabi. Birinchi antonimlar tarkibidagi har ikki so'z - komponentlar, ikkinchi antonimlar tarkibidagi birinchi so'z komponentlar o'zaro antonim. Quyidagi antonim iboralar tarkibida qatnashgan birinchi leksicond komponentlar - ayni bir so'zning o'zi, ikkinchi leksik komponentlar esa antonym so'zlar: *yuragi keng- yuragi tor*. Boshqa bir misol: *ko'ngli joyiga tushdi* va *yuragiga g'ulg'ula tushdi* yoki *at first sight* va *on second thought*. Bu antonym frazeologik birliklar tarkibidagi leksik komponentlarning uchinchisi ayni bir so'z, birinchisi o'zaro sinonim, ikkinchisi esa o'zaro ma'no munosabati hosil qilmaydi. Ko'rinadiki, antonim frazeologik birliklar tarkibidagi antonim so'z-komponentlar bu frazeologik birliklarning o'zaro antonim bo'lishida muhim rol o'ynaydi; ammo barcha antonim frazeologik birliklar tarkibida antonim so'z komponentlar qatnashavermaydi. Antonimiya frazeologik birliklardan anglashiladigan lug'aviy ma'no asosida belgilanadi. Sinonimiyada bo'lganidek, antonimik munosabat ham polisemantik frazeologik birliklarda har bir ma'noga nisbatan alohida belgilanadi. Polisemantik frazeologik birlikning bir ma'nosiga bir bo'lishi, boshqa bir ma'nosiga esa yo'q bo'lishi mumkin. Masalan, *savol bermoq* monosemantik frazeologik birligiga besh ma'noli *javob bermoq* iborasining birinchi ma'nosi antonim. **Frazeologik omonimiya.** Til birliklari orasida shaklan teng kelish hodisasi – omonimiya - frazeologik birliklarda ham bor. Frazeologik

omonimiya odatda ikki frazeologik birlik orasida voqe bo'ladi: *qo'l ko'tarmoq I* va *qo'l ko'tarmoq II*; *call it a day I* va *call it a day II* kabi. Bu yerda omonimiya ibora bilan ibora orasida voqe bo'ladi, keltirilgan frazeologik birliklar barcha muqobil shakllarida teng keladi: *qo'l ko'tardim*, *qo'l ko'taradi* yoki *called it a day*, *had called it a day* kabi. Shunga ko'ra bu frazeologik birliklarni omonimlar deyish mumkin. Omonimik munosabatdagi frazeologik birliklarning leksik tarkibi ikki xil bo'ladi:

- 1) har ikki frazeologik birlik tarkibidagi bir component omonim bo'ladi, boshqa component esa ayni bir so'zning o'zi bo'ladi. Masalan, o'ng kelmoq I va o'ng kelmoq II frazeologik birligi tarkibidagi fe'l komponentlar ayni bir so'z bilan, ism komponentlar esa omonim so'zlar bilan; *to make a getaway I* va *to make a getaway II* frazeologik birligi tarkibidagi ism komponentlar ayni bir so'z bilan, fe'l komponentlar esa omonim so'zlar bilan so'zlar bilan ifodalangan.
- 2) Har ikki frazeologik birlik tarkibidagi barcha komponentlar ayni shu so'zlarning o'zi bo'ladi.² Bunda ikki holat bor: a) Frazeologik birliklar tarkibidagi so'zlar har xil leksik ma'nosi bilan qatnashadi. Masalan, *dam bermoq I* va *dam bermoq II* yoki *to hold the keys* frazeologik birliklar tarkibida fe'l komponentlar ayni bir leksik ma'nosi bilan, ot komponentlar esa boshqa-boshqa leksik ma'nosi bilan qatnashgan. b) Frazeologik birliklar tarkibidagi so'zlar ayni bir leksik ma'nosi bilan qatnashadi. Bunday omonimiyani izohlashda so'z-komponentlarga suyanib bo'lmaydi, frazeologik birliklar asosida yotgan voqelikka, shu voqelikdan olingan obrazga suyaniladi. 1) frazeologik birlik tarkibida ko'chma ma'noda qatnashgan leksema

² <http://www.phrase.com>

bo'lganida: ko'ngli oq – oq ko'ngil, ko'zining paxtasi chiqdi – ko'zining paxtasini chiqar yoki lay it on a thick kabi; 2) frazeologik birlik asosida real voqelik yotmaydi, shu sababli xudi shunday erkin bog'lanma tuzilmaydi: bir yoqadan bosh chiqar, ko'ngliga qo'l sol, boshi ko'kka yetdi yoki make up for lost time, walk all over somebody. I (kuchli shovqin suron qil), boshiga ko'tar II (yuksak darajada izzat hurmat qil) yoki to make no bones about I (samimiy va to'g'ri bo'lmoq), to make no bones about II (hech qanday ruhiy e'tiqodga ega bo'lmaslik) kabi. Omofrazemalar quyidagicha yuzaga keladi: 1. Frazeologik birlik ifoda jihatida tasodiran teng kelib qoladi. Bunda har bir frazeologik birlik asosida boshqa – boshqa obraz yotadi. Masalan, misi chiqdi I frazeologik birligi miskarlik bilan bog'lansa (Idish tovoq ilgari asosan misdan yasalar va usti sirlanar edi; siri ketsa misi chiqib, yaroqsiz holga kelar edi), misi chiqdi II frazeologik birligi esa misning rangiga bog'lanadi (Pechka qattiq yoqilsa, qizib mis rangiga kiradi). 2. Bir frazeologik birlikdan ikkinchi frazeologik birlik o'sib chiqib voqe bo'ladi. Omofrazemalarning bunday yo'l bilan paydo bo'lishi uch xil: 1) Mavjud frazeologik birlikning ma'no taraqqiyoti natijasida yangi frazeologik birlik paydo bo'ladi. Bu hodisa frazeologik polisemiyaga o'xshaydi.³ Farq shundaki, hozirgi holatida bu ikki omofrazema anglatgan ma'nolarni bir frazeologik birlikning ma'nolari sifatida tal qin qilib bo'lmaydi, bu lug'aviy ma'nolar bir ma'no zanjiriga birlashmaydi. Masalan, joni bor I frazeologik birligi jonlilarga nisbatan, birinchi navbatda odamga nisbatan ishlatiladi (“hali tirik” ma'nosini anglatadi). Bu frazeologik

birlikni jonlilardan *gap*, *so'z* kabi mavhum tushuncha nomlariga ko'chirish bilan tamoman yangicha ma'no (“asosga ega”, “zamidra haqiqat bor”, “bejiz emas”) vujudga kelgan. Bu ikki frazeologik ma'noni bir frazeologik birlikning ikki ma'nosi deb bo'lmaydi, chunki bu lug'aviy ma'nolar orasida bog'lanish yoq.⁴ Shu sababli keying ma'noni alohida frazeologik birlik (joni bor II) deb qarash lozim (keyingi frazeologik birlik ko'pincha jon bor shaklida ishlatiladi). 2) Mavjud frazeologik birlikning biror grammatik asosida paydo bo'ladi. Bunda frazeologik birlikning Grammatik shakllaridan biri ma'noda alohidalik kasb etadi, shu asosda mustaqil frazeologik birlik darajasiga o'sib boradi. Xuddi shunday shaklda ishlatilish avvalgi frazeologik birlikda ham saqlanganligi sababli omonimiya paydo bo'ladi. Leksemalarning ayrim Grammatik shaklida qotib ravishlashuvi faol jarayon bo'lib, hozirgi o'zbek tilida ham ravish turkumining boyish manbalaridan biri. Bunday, usul bilan ravishlashuv frazeologik birliklarda ham anchagina uchraydi. Masalan, boshini yeb I shakli boshini ye frazeologik birligining juda ko'p Grammatik shakllaridan biri bo'lib, bu shaklida ham boshqa shakllardagi kabi lug'aviy ma'noni aynan anglatadi (“yo'q qilib”, “halok qilib”). Shu frazeologik birlikdan o'sib boshini yeb II frazeologik birligi esa xuddi shu shaklda paydo bo'lgan. Avvalgi lug'aviy ma'no bilan bog'lanmaydigan yangi lug'aviy ma'noning (“juda ko'p hosil qilib”) yuzaga kelishi yangi frazeologik birlikning vujudga kelishiga, bu esa o'z navbatida omonimiyaning paydo bo'lishiga olib kelgan. 3) Mavjud frazeologik birlik yangicha sintaktik vazifaga xoslanish, shu tufayli yangi ma'no anglatish voqe

³ Fedulenkova T.N. Angliyskaya frazeologiya: Kurs leksiy. – Arxangelsk, Rahmatullayev Sh. O'zbek tilining izohli frazeologik lug'ati. T., 1978.

⁴ Popov R.N. Metodi issledovaniya frazeologicheskogo sostava yazika. –M.,1996.

bo'ladi, natijada boshqa – boshqa turkumga mansub ikki frazeologik birlik haqida gapirish lozim bo'ladi. Masalan, turgan gap I va turgan gap II frazeologik birliklaridan birinchisi kesim vazifasiga xoslangan bo'lib, “aniq”, “shak – shubhasiz” kabi ma'noni anglatadi. Xulosa qilib aytganda, frazeologik birliklar ma'no turlari jihatidan o'zbek tilida ikki turga

va ingliz tilida uch turga ajratiladi. Shuningdek, frazeologik birliklar asosan belgi va harakat ifodalagani uchun ular grammatik jihatdan belgi yoki harakat bildiruvchi so'z turkumlariga ham mansub. Bu frazeologik birliklarning semantik xususiyatlari natijasida ularda sinonimiya, antonimiya, omonimiya va polisemiya hodisalari kuzatilar ekan.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. <http://www.phrase.com>
2. Smirnitkiy A.I. Leksikologiya angliyskogo yazika. – M.,1996.
3. Makkai, A. Idiom Structure in English, - The Hague, 1987.
4. Bushuy Tatyana. Pervod frazeologiy angliyskogo yazika na russkiy. – Samarkand, 2005.
5. Fedulenkova T.N. Angliyskaya frazeologiya: Kurs leksiy. – Arxangelsk,
6. Rahmatullayev Sh. O'zbek tilining izohli frazeologik lug'ati. T., 1978.
7. Амосова Н.Н. Основы английской фразеологии. Л., 1963.